GÁL-MLAKÁR VIKTOR

RÉGÉSZETI KUTATÁS SZÁDVÁR KELETI VÁRRÉSZÉBEN, 2011

Hazánk egyik legnagyobb alapterületű kővárának megmentését felkaroló Szádvárért Baráti Kör kezdeményezésére és koordinálásával nyílt lehetőségünk 2011-ben egy nagyobb léptékű, de csupán hat napig tartó régészeti kutatásra Szádvár keleti, az ún. külső vár területén. A feltáráson közel félszáz önkéntes vett részt.

Célunk az eddigi állagvédelmi munkákkal megóvott külső vár jelentős pontjainak régészeti vizsgálata volt. Összesen hét kutatóárkot nyitottunk Az áttekinthetőség kedvéért a kutatóárkok sorrendje alapján mutatom be az elért eredményeket (1. kép).

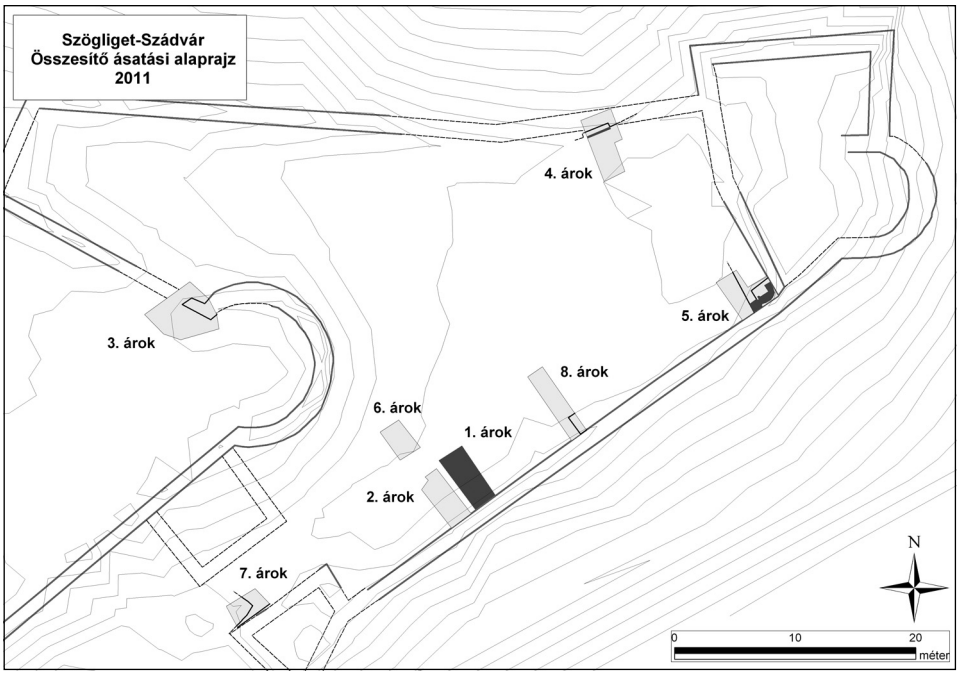

1. kép Szögliget-Szádvár, a keleti várrész ásatási alaprajza

A 2. árkunkat, a 2010-ben nyitott és a Castrum 2010/1. számában már ismertetett 1. árktól nyugatra, attól 50 cm-re jelöltük ki. Itt elsősorban a korábban feltárt cserépkályha nyugati oldalát kívántuk lokalizálni, azonban kiderült, hogy a kályha nyugati része a két árok közötti tanúfal alá esik. Ugyanakkor legfelső, 16–17. századi rétegekből nagy mennyiségű leletanyagot, köztük kályhacsempéket (5. kép), kályhaszemeket, jelentős mennyiségű fémleletet és cserépedény-töredéket gyűjtöttünk be. Az árok délnyugati sarkában egy kisméretű 17. századi szemetesgödröt is feltártunk. Innen került elő egy fehér anyagú, belül sárga és barna mázzal díszített szinte teljesen ép tál (4. kép 1.).

A cserépkályha szintje alatt jelentkezett az 1. árokban már 2010-ben is azonosított vastag faszenes pusztulási réteg, amely ráfut a külső vár déli falának belső síkjára. Ebből a leletmentes rétegből egy későbbi időben elvégzendő ^{14}C vizsgálathoz mintát emeltünk ki. Az árok alján jelentkező tömött barna, majd kavicsos rétegekből Árpád-kori (2. kép, 7-9.) és őskori (bükki kultúrához tartozó) kerámiatöredékek kerültek elő. Ezeket a rétegeket vágja a hegy ereszkedő sziklafelszíne miatt itt mélyre alapozott várfal. Padlószintek azonban nem mutatkoztak, így még továbbra sem sikerült a cserépkályhához tartozó épületet lokalizálnunk. Kőfalak hiányában egy könnyűszerkezetű épületre gyanakszunk.

A Lisztes bástyának nevezett rondella északi fala mellet nyitott nagyméretű 3. árokban a középső vár írott forrásokban is említett kapujának déli oldalát kerestük. Sajnos maga a kapu teljesen elpusztult, egykori helyére már csak a kopott sziklafelszín, valamint az erődítmény északi fala L alakú lezárásának vége utalt. Ez a falazat kötésben van a rondella falával, így feltételezhető, hogy a középső vár északi fala is egykorú a védőművel. Az L alakú falazattól nyugatra 8 db nagyméretű faragott követ bontottunk ki, melyeket eddig ismeretlen indokkal halmoztak fel az egykori kapu mögötti területen.

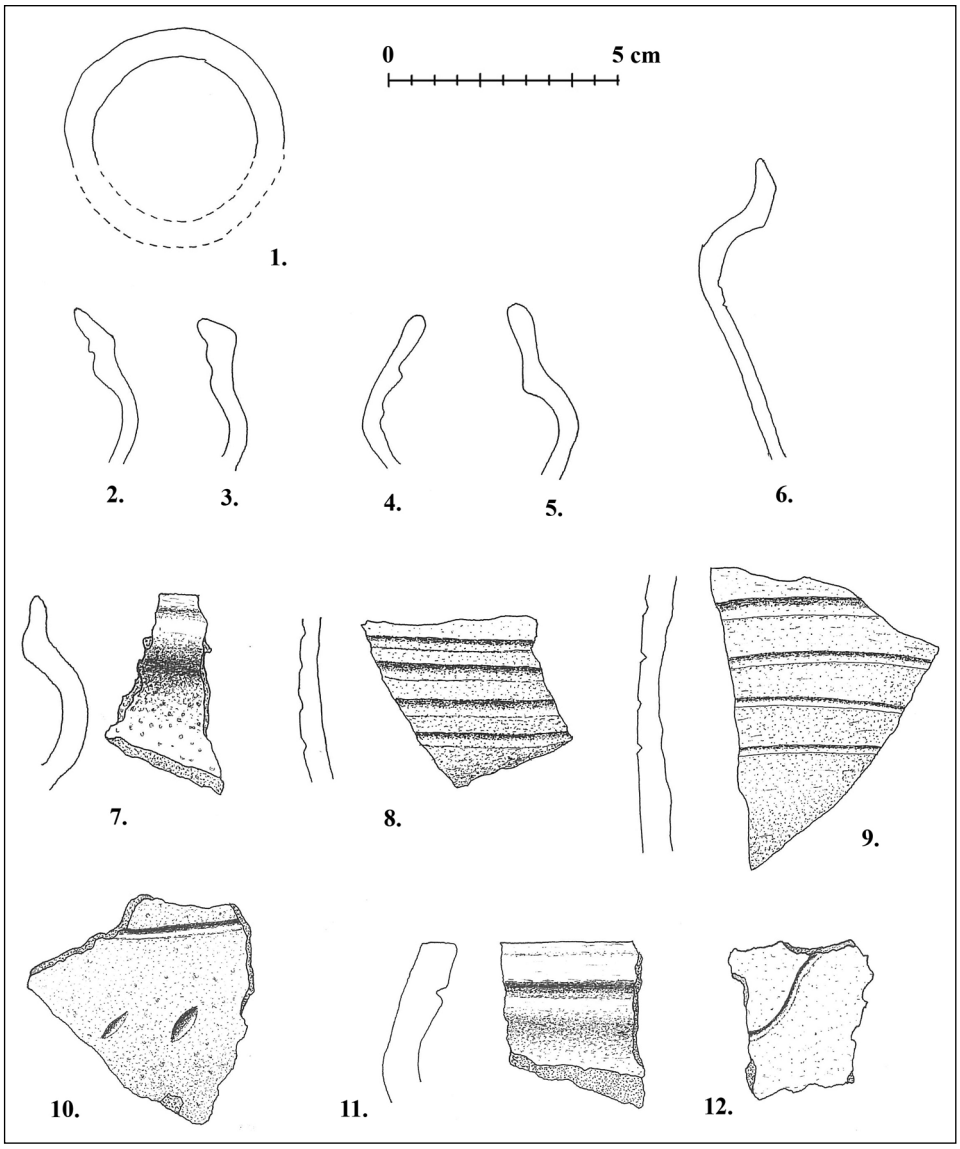

2. kép Szögliget-Szádvár/Óvár. Leletanyag: 1. üveggránát metszete a 4. árokból; 2-6. 16–17. századi edények peremtípusai; 7-9. fehér anyagú Árpád-kori töredékek a 2. árokból; 10-12. fehér anyagú Árpád-kori töredékek Szögliget-Óvár területéről (a szerző rajzai)

A sziklafelszín felett csak kései, 17. századi leletanyagot tartalmazó köves, habarcsos omlásréteget találtunk. Csak a Lisztes bástyától nyugatra, az emelkedő terep sziklafelszínén megfigyelt barna, agyagos, vékony rétegből kerültek elő őskori cseréptöredékek. A pusztulási rétegben talált és rekonstruálható fehér anyagú, vékonyfalú, belül sárga mázas, vörös festésű „vászonfazék" egyértelműen a 17. századra, míg az előkerült bronzgyűrű csak feltételezhetően keltezhető ugyanerre az évszázadra (3. kép, 1. és 4.).

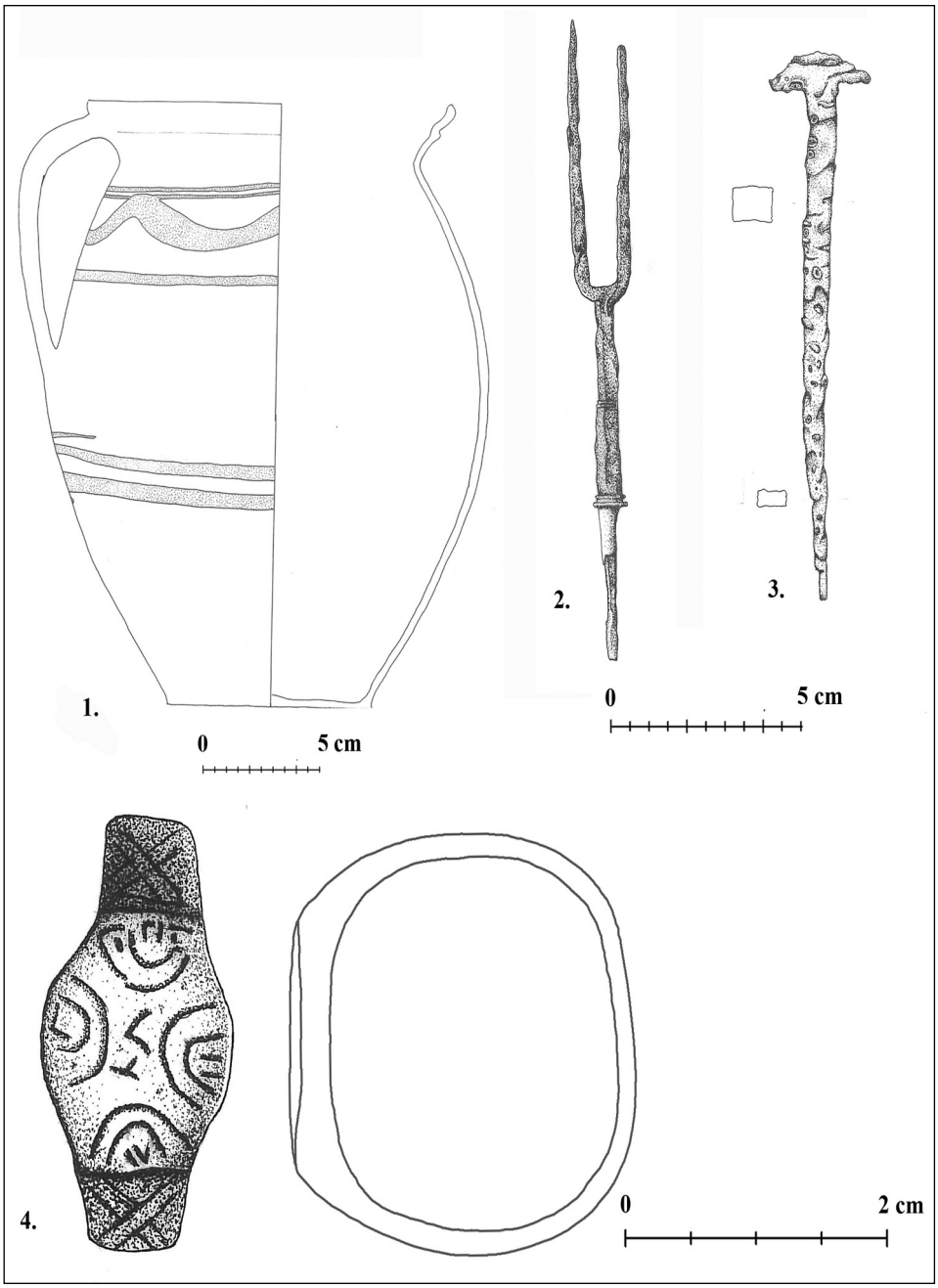

3. kép Szögliget-Szádvár. Leletanyag: 1. nagyméretű 17. századi „vászonfazék" a 3. árokból; 2. rézborítású villa a 3. árokból; 3. nagyméretű szeg a 7. árokból; 4. a 3. árokban talált vésett díszű bronz férfigyűrű (a szerző rajzai)

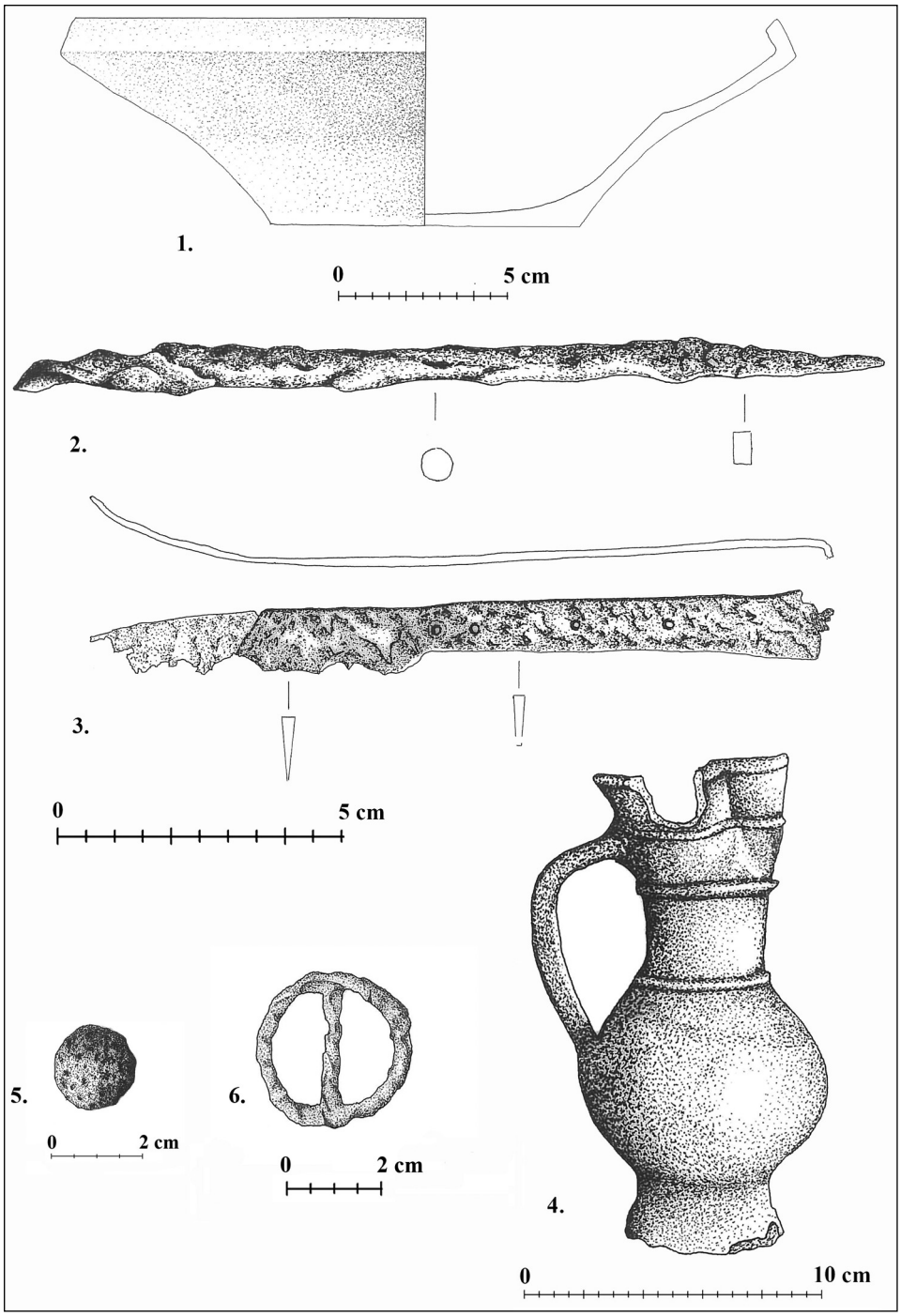

4. kép Szögliget-Szádvár. Leletanyag: 1. sárga-barna mázas tál a 2. árok 17. századi szemetesgödréből; 2. 17. századi vas fúró a 2. árokból; 3. kés a 2. árokból; 4. 16. századi kisméretű zöld-barna mázas kancsó az 1. árokból; 5. muskétagolyó a 3. árokból; 6. szíjelosztó a 3. árokból (a szerző rajzai)

Szádvár egyik jellegzetességének számító és a forrásokban már 1570-ben megjelenő felvonószerkezet, a „Csiga" fogadóállomásának lokalizálására tettünk kísérletet a 4. árok területén. A több mint egy méter vastag kevert, köves feltöltés eltávolítását követően az árok északi végében egy teljesen még nem értelmezhető jelenséget tártunk fel. A külső vár északi falának vonalában egy fordított U alakú kiugrás, azaz egy sarokkal rendelkező kis faltörés volt megfigyelhető. Az U belsejében, a várfallal párhuzamosan egy 15 cm széles jó állapotú, 15 cm széles fagerendát találtunk, mely talán összefüggésben lehet a felvonószerkezet feltételezett felső kapujával. Az árok déli, a várudvar felé eső végében a kopott, helyenként faragott sziklafelszín jelentkezett. A fogadóállomás épülete talán már teljes mértékben elpusztult, egykori fa szerkezetére csak az itt talált nagy mennyiségű szeg utal.

A külső vár keleti végében található Német bástya keleti fala, valamint a külső vár déli várfalának sarkában alakítottuk ki az 5. árkot. A korábbi évek faltisztítási munkáihoz kapcsolódó szintsüllyesztéseket követően, mintegy 30-40 cm-es mélységben egy nagyméretű, 140 cm belső átmérőjű téglakemence sütőfelületét és felmenő falának egy téglasor magasságú maradványát találtuk meg. A kemence szája a Német bástya nyugati falával közel párhuzamosan futó, attól nyugatra 170 cm-re lévő, 60 cm széles kőfalon keresztül nyílt. Ez a fal a külső vár déli falától mért 170 cm-re a bástya irányba visszafordul, s így egy T alakzatot alkot. A kemencét a stratigráfiai helyzete és a leletanyag alapján a 17. században használták. Az előkerült objektumot összefüggésbe hozhatjuk Détshy Mihály kutatásai nyomán ismert 1633. évi forrásokkal, melyek leírása szerint a külső vár területén igen nagy mennyiségű (12000 db) tégla beépítésével új sütőházakat és kemencéket építenek.

A 2. ároktól északra, a várudvar belső területének vizsgálatára alakítottuk ki a 6. árkot. Mintegy 30 cm-rel a mai felszín alatt már a hegy természetes sziklatömbjének egyenetlen felszíne mutatkozott. Ezen egy vékony barna réteg helyezkedik el, ebből késő középkori leletanyag került felszínre. A sziklafelszín mélyedéseit vörösesbarna agyagos föld töltötte ki, amely leletanyagot nem tartalmazott.. Így megállapíthattuk, hogy a várudvar déli részén 17. századi szinteket használjuk napjainkban is.

A külső várkapu feltételezett helyének pontosabb meghatározására, szintviszonyainak tisztázására jelöltük ki a 7. árkunkat. A várba vezető turistaút déli oldalán kevés kelet-nyugati irányú falmaradvány látható. Az ezek mentén kijelölt 2 m széles, kelet-nyugati irányban 3 m hosszú kutatóárokban 130 cm mélységig tudtuk követni a falazatot. Alatta egy eddig ismeretlen, visszabontott négyszögletes épület délkeleti sarkát találtuk meg, melyet a ma látható fal alapjaként használtak fel. Az árok keleti végében ez a visszabontott falazat északi irányba fordul és befut a szelvényfal alá. A visszabontott fal mérhető szélessége a keleti oldalon 130 cm, a déli oldalon 80 cm. Az egykori feltételezett járószint a mai felszíntől mért 70 cm mélységben volt, ettől lefelé a kelet-nyugati irányú fal már alapozási jelleget mutat. Ugyanakkor ezen a visszabontott vagy elpusztult korábbi épület tetején is megfigyeltünk egy vékony barnás színű rétegcsíkot, mely a több építési periódusra utalhat.. A terület értelmezése természetesen további kutatást igényel.

A déli várfal 3. és 4. lőrése között nyitottuk meg a 1,5 m széles és 5 m hosszú 8. árkunkat a várfalhoz futó rétegek vizsgálatára. A felső kevert réteg alatt csupán két markánsabban elváló réteget tudtunk megkülönböztetni. Az előkerült változatos jellegű leletanyag mellett 17. századi és 15. századi pénzek segítették a rétegviszonyok értelmezését. Az árok déli végében, a várfalhoz utólagosan hozzáépítve egy észak-déli irányban 170 cm hosszú és 70-80 cm mélységig követhető törtköves falazat nyugati síkja került elő. Nem kizárt, hogy az 1. árokban megtalált cserépkályhához hasonló szerkezetű ob-

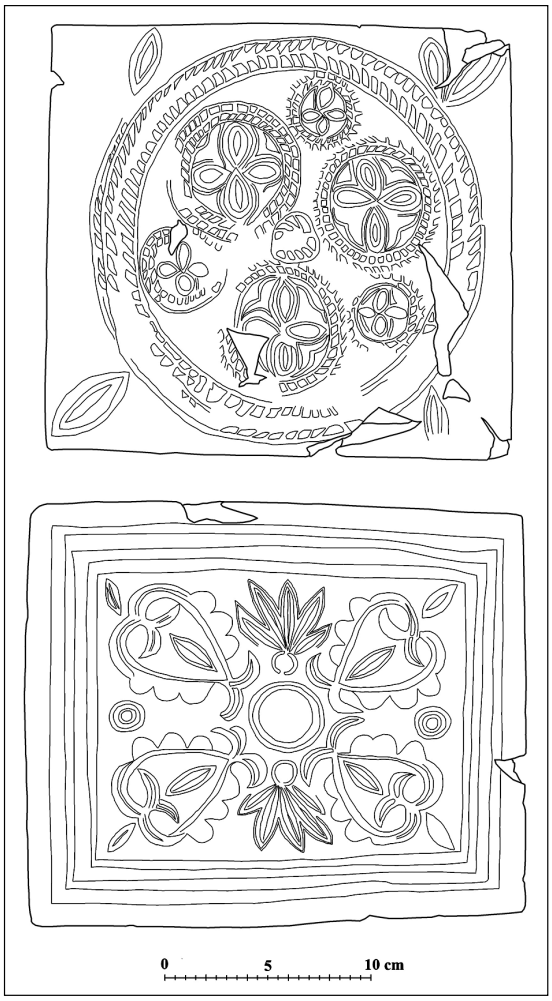

5. kép Szögliget-Szádvár. Leletanyag: az 1-2. árkokban talált 16. század második felére keltezhető kályhacsempe típusok (a szerző rajzai)

jektum alapozásával van dolgunk. Az árok északi végében, a várfaltól mért 3 m-re már a természetes szikla magasan jelentkező tömbje került felszínre.

A leletanyag tisztítása, restaurálása megkezdődött. Az eddigi restaurált darabok közül mutatnánk be egy kisebb válogatást.. A feltárás során összesen 7 pénzérme került elő, melyek közül 3 db a 15. század második felére keltezhető magyar ezüstdénár, míg 4 db a 17. század első felében vert lengyel poltura. Ezen adatok, az ásatási megfigyelések, valamint a leletanyag megkezdett feldolgozása alapján, hipotetikusan felvetődhet a külső vár 15. század második felére, utolsó harmadára helyezhető kiépítése is. Az előkerült Árpád-kori kerámia csupán a hegytető korai használatát mutatja, de ehhez a korszakhoz kapcsolható erődítésnyomokat eddig még nem találtunk.

A Szádvárért Baráti Kör 2011-ben is sikeresen pályázott a Nemzeti Kulturális Alapnál, így lehetőségünk nyílt a külső vár, még részben föld alatt lévő északi falának megkutatására és ideiglenes konzerválására is. Ezzel a pályázati támogatással a külső vár egy újabb 23 m hosszú, két kifelé szűkülő nyílású lőrést is magában foglaló várfalát sikerült megvédenünk és bemutatnunk az egyre gyarapodó számú látogató számára.

2012. márciusában a Baráti Kör éves, rendszeres vártisztítási munkáinak szünetében szemlével egybekötött kirándulást tettünk a Szádvártól délre, légvonalban mintegy 660 m-re emelkedő Óvár területén. A 382 m magas hegytetőn az 1970-es években fedeztek fel árok és sáncmaradványokat, azaz a plató mesterséges erődítésére utaló nyomokat. A kisméretű, eddig még ismeretlen korú objektum legutóbbi ismertetése a Borsod-Abaúj-Zemplén megye vártopográfiájában jelent meg 2007-ben. Funkciójának meghatározására Feld István tett kísérletet 2006-ban, a Nováki Gyula tiszteletére készült kötetben közölt tanulmányában.

A terepi szemle folyamán három darab Árpád-kori, fehér színű, díszített kerámiatöredéket találtunk a vár területén (2. kép, 10-12.). Ezek alapján a vár szerepéről kialakult különböző felfogások közül az Óvár Árpád-kori előretolt, megfigyelő funkcióját valószínű-

6. kép Szögliget-Szádvár. Leletanyag: a 2. árok 17. századi szemetesgödrében talált vörös anyagú, vörös mázas, fehér festéssel díszített tál fotórekonstrukciós rajza (a szerző munkája)

sítjük. A Szádvár területén végzett feltárás, valamint az Óvár területén tett szemle eredményei alapján feltételezhetjük, hogy az Árpád-kor kései szakaszában mind a Várhegy tetején, mind az Óvár-tetőn állhatott egy-egy erődítés, egymással időben párhuzamosan, egymás védelmi funkcióit kiegészítve. Az utóbbi területén 2013-ban tervezünk szondázó régészeti kutatást végezni.

KÖPECZNY ZSUZSANNA

A TEMESVÁRI HUNYADI-KASTÉLY ÉS 2011. ÉVI RÉGÉSZETI KUTATÁSA

Esztergom, Buda és Visegrád mellett a középkori magyar királyi székhelyek sorába Temesvár is beletartozik. Jóllehet kiterjedt régészeti feltárásokra itt csupán az utóbbi években került sor, a történeti kutatás már jó ideje megállapította, hogy I. Károly király 1315–1323 között Temesváron rendezte be udvarát. Erre úgy a király itineráriuma alapján, mint egy későbbi oklevélből fény derül, mely a király egykori temesvári rezidenciáját említi.[1] A 14–16. század első felében a temesi ispánok tartották itt rezidenciájukat, ugyanakkor délkeleti irányú hadjáratai alkalmával Zsigmond is több ízben tartózkodott itt, nem egyszer Mária királynéval együtt.[2] Ebben az időszakban csupán néhány okle-

1 Ez az egyetlen általunk ismert oklevél, mely utalást tartalmaz a temesvári királyi rezidenciára. Fraknói Vilmos: Genealógiai kérdések (Pór Antalnak ajánlva). *Turul*, 17. (1899/3) 136–138.

2 Engel Pál – C. Tóth Norbert: Itineraria regum et reginarum (1382–1438). Budapest, 2005. 41., 62.

6. kép Szögliget-Szádvár. Leletanyag: a 2. árok 17. századi szemetesgödrében talált vörös anyagú, vörös mázas, fehér festéssel díszített tál fotórekonstrukciós rajza (a szerző munkája)

sítjük. A Szádvár területén végzett feltárás, valamint az Óvár területén tett szemle eredményei alapján feltételezhetjük, hogy az Árpád-kor kései szakaszában mind a Várhegy tetején, mind az Óvár-tetőn állhatott egy-egy erődítés, egymással időben párhuzamosan, egymás védelmi funkcióit kiegészítve. Az utóbbi területén 2013-ban tervezünk szondázó régészeti kutatást végezni.